

Մուրացան

Ռուզան

Արարված չորրորդ

ԱՐԱՐՎԱԾ ՉՈՐՐՈՐԴ
ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏԿԵՐ

Ջալալ իշխանի խորհրդարանը. աջ ու ձախ բացվում են երկու խոր, ընդարձակ դռներ, որոնք ծածկված են վարագույրներով: Մենյակի մեջտեղը սեղան և աթոռներ:

ՏԵՄԻԼ Ա
Ռուզան (խիստ վրդովված)

Եվ ուրեմն այսպես. թշնամին չէ գոհանում մեր հպատակությամբ և դրկած ընծաներով, նա ինձ էլ պահանջում է յուր կնության, հակառակ դեպքում սպառնում է կոտորել հազարավոր անմեղներ... Եվ այս դժոխսային լուրը ես լսեցի իմ ականջով, թեպետև շանացին ծածկել: Այո, լսեցի, սա ուրեմն երազ չէ և ոչ էլ ցնորք... վշտերից ծանրագույնը հասնում է ինձ հենց այն օրը, երբ ես այնքան մոտ էի երջանկությանը... Ո՞վ դառն ճակատագիր... Ուրեմն ես, դժբախտության

աղջիկս, պատճառ պիտի լինիմ արյունահեղ կոտորածի՛. ես, որ մանկությունից սովորել եմ ծառայել իմ հոր ժողովրդին, ես, որ խնամել եմ նրա որբը, մխիթարել այրին, պատսպարել աղքատին, ես, որ անբուն հսկել եմ հիվանդների մահճի մոտ և իմ ձեռք սրբել այնքա՛ն շատ արտասուք . այսօր, ուրեմն, պատճառ պիտի լինիմ արյան ու անեծքի... օ՛ հ, ո՛չ, անկարելի է. այդ չի պիտի լինի... իմ աչքերը չեն տեսնիլ այդպիսի աղետ., եթե պետք է գոհ, ապա թող գոհեն ինձ, թող ուղարկեն թշնամուն, թող մատնեն ինձ թաթարին, ես չեմ տրտնջալ, և ոչ էլ կհակառակեմ, միայն թե աղետը վերանա ժողովրդից... միայն թե նրա լացի ձայնը չհասնե իմ ականջին: Ո՞վ է գալիս այստեղ: (Նայելով վարագույրի ետևից) Հայրս և իշխանները. գալիս են խորհրդի, պահվիմ այստեղ, տեսնեմ՝ ինչ են որոշում... (մտնում է աջ դռան վարագույրի ետևը):

ՏԵՄԻԼ Բ

Ջալալ, Ջարարե, Ներսեհ, Մամբան, Սմբատ,
Ումեկ, Պապար:

ՈՒՄԵԿ . (Ջալալին) Այսպես է, իշխան, դրությունը ծանր է, պետք է շտապել մի ելք գտնել:

ՋԱԼԱԼ . (մտախոհ և տխուր) Պետք է շտապել, այո՛: Բայց խնդիրն այն է, որ շտապելով էլ չենք կարող ելք գտնել:

ՋԱՔԱՐԵ . Դանդաղելով նույնպես չենք շահիլ ոչինչ:

ՈՒՄԵԿ . Ուրե՞մն:

ՋԱՔԱՐԵ . Պետք է որոշենք թե՛ չարիքներից ո՞րն է փոքրագույնը, և այն էլ ընտրենք:

ՋԱԼԱԼ . Թշնամու պահանջը պարզ է . երկուսից մինը պիտի գոհենք՝ կա՛մ ժողովուրդը, կա՛մ իմ Ռուզանը:

ՄԱՄՔԱՆ . (վշտանար) Իմ Ռուզա՞նը... Օ՛, մի ասեք այդ, մի արտասանեք նրա անունը:

ՋԱԼԱԼ . Ուրեմն որոշեցեք, ո՞րն է փոքրագույնը... (ամենքը լուռ են): Ինչո՞ւ չեք խոսում... (դառը ժպիտով) Հո ամենքդ գիտեք, որ մի հատ ոսկին ավելի քիչ արժե,

քան թե հազարը:

ՉԱՔԱՐԵ . Եղբա՛յր իմ...

ՉԱԼԱԼ . Անանիա Շիրակացին¹ անշուշտ կտարակուսեր, եթե նրան ասեի թե՛ իմ մի ոսկին ավելի արժե, քան ուրիշների նման հազարը... Իսկ դո՞ւք, դո՞ւք ինչ եք ասում:

---

1 - Հայտնի թվաբան յոթերորդ դարում:

ՉԱՔԱՐԵ . Սիրելի եղբայր, ժողովուրդը նույնպես բաղկանում է իշխանի հարազատ որդիներից, հայրը չպետք է խտիր դնե յուր գավակների մեջ:

ՉԱԼԱԼ . Ուրեմն, քո կարծիքով պետք է մեկը գոհել՝ որ հազարը փրկվի:

ՉԱՔԱՐԵ . Արդարությունն ու պարտքս հրամայում են ասել այո՛:

ՉԱԼԱԼ . (եռանդով և վշտահար) Ուրեմն ե՛ս եմ միայն, որ մեղանշում եմ պարտքի և արդարաթյան դեմ... Օ՛ր ինչպես հեշտ է դատապարտել... քայց եկեք առաջ կուրծքս պատառեցեք՝ հանեցեք այստեղից ծնողի սիրտը և նրա փոխարեն դրեք իշխանինը. այն ժամանակ գուցե հայրը չզգա ոչինչ, և իշխանն յուր դուստրը գոհե ժողովրդին է: (դառնությամբ) . . . Ո՞վ արդյոք ձեզնից կարող է բանալ այս տախտակն, որն աստված ամրեցրեց . . .

ՉԱՔԱՐԵ . Հիշի՛ր Հեփթայեին, սիրելի եղբայր... .

ՉԱԼԱԼ . Հեփթայեն յուր աղջիկը գոհեց աստծուն, իսկ ես պիտի գոհեմ գարշելի թաթարին:

ՉԱՔԱՐԵ . Այս գոհն էլ, անշուշտ, աստված է պահանջում:

ՄԱՄՔԱՆ . (հուզված) Մի՛ ասիր այդ, սիրելի տագր, աստված անիրավ գոհ չի պահանջիլ:

ՉԱՔԱՐԵ . Նրա խորհուրդն անքննին է և կամքն անհասանելի:

ՉԱԼԱԼ . Եթե անքննին է, ուրեմն չքննենք և դառնանք մեր խնդրին: (դառնալով Ներսեսին): Դու ինչո՞ւ չես խոսում որդյա՛կ:

ՆԵՐՍԵՍ . Ես սպասում եմ քո հրամանին:

ՉԱԼԱԼ . Խոսի՛ր, հայտնի՛ր քո կարծիքը: Եթե ես կորցնում, եմ իմ դուստրը, դու կորցնում ես քս կյանքի լուսատուն:

ՆԵՐՍԵՅ . Երբե՛ք: Ավելի շուտ Խաչենը դեպի ակունքը կդառնա, քան թե Ռուզանը կխլեն իմ ձեռքից:

ԶԱԼԱԼ . Ի՞նչ անենք ուրեմն:

ՆԵՐՍԵՅ . Պիտի մերժենք բռնավորի պահանջը:

ԶԱՔԱՐԵ . Պիտի մերժե՞նք:

ՆԵՐՍԵՅ . Բացեի՛բաց:

ՄԱՄՔԱՆ . Օ՛ , այդպես խոսիր, սիրելի որդյակ...

ՈՒՄԵԿ . Իսկ այդ մերժման հետևա՞նքը:

ԶԱՔԱՐԵ . Կլինի այն, որ բռնավորը կհրամայե կաայալները կոտորել:

ՆԵՐՍԵՅ . Մենք թույլ չենք տալ այդ:

ԶԱՔԱՐԵ . Ի՞նչ կարող ենք անել:

ՆԵՐՍԵՅ . Մեր ունեցած ուժերով կհարձակվենք նրա դեմ:

ԶԱՔԱՐԵ . Բայց այդ ուժն հինգ հարյուր զինվորից ավելի չէ, մինչդեռ թշնամին մեզ պաշարել է տասնյակ հազարով: Եթե նրա հարձակումն անակնկալ չիներ, մենք կարող կլինեինք դրսի ուժերը ժողովել և քաջաբար դիմադրել . բայց նա հասավ անսպաս և փակեց մեզ այստեղ՝ ինչպես գնդանում:

ՆԵՐՍԵՅ . Խոխանաբերդն ամուր է և ունի առատ պաշար: Մեր գորքի մի քառորդը կարող է պաշտպանել նրան, իսկ մնացածով մենք անակնկալ թշնամու վրա կհարձակվենք և եթե չկարողանանք մեծ կոտորած անել, գոնե կպատառենք մեզ փակող շղթան և կանցնենք շուտով Խաչենի հովիտը: Այնուհետև հեշտ կլինի գորք ժողովել գավառից և անընդհատ հարձակումով նեղել թշնամուն:

ՄՄԲԱՏ . Մինչև այն էլ Գուգարքից իմ գորքերը կհասնեն, և դրացի իշխանները մեր շուրջը կժողովվին:

ՄԱՄՔԱՆ . Եվ աստծու աջը գորավիզ կլինի ձեզ:

ԶԱՔԱՐԵ . Սիրելի որդյակներս, Հայրենիքի համար կովիլը և նրա ազատության գոհվիլը մեծագույն փառքն է աշխարհի մեջ: Այդ ճիշտ է: Բայց պետք է գոհել այնտեղ, ուր հույս կա փրկության, գոհն ապարդյուն է, եթե նա յուր ետևից բերում է միայն կորուստ և թշվառություն: Մեր գորքերն, այո՛, կարող են բեկանել թշնամու շղթան. նրանք հաջողությամբ կելնեն նաև դաշտը, բայց նրանց կհետևի բազմաթիվ թշնամին: Հինգ հարյուր զինվորը չէ կարող ճակատել մի բյուր գորքի

դեմ. նա փախուստ կտա կամ իսպառ կշնչվի: Բացի այդ, մենք գորածողովի համար պետք ունինք ժամանակի . մինչդեռ թշնամին կազմ է և պատրաստ . նա ոչ միայն կխանգարեն մեր գորք ժողովելն այլև Խաչենք կավերեն հիմնովին. նա սուր կքաշեն անպաշտպան ժողովուրդը և գյուղերն ամեն տեղ կդարձնեն մոխրակույտ: Այս ամենը պետք է դուք աչքի առաջ ունենաք:

ՉԱԼԱԼ . Այդ ամենը, հարկավ, ես հաշվել էի վաղուց, այդ պատճառով էլ խոնարհեցա և իմ իշխանական հպարտությունը գոհեցի ժողովրդի փրկության: Ես նվեր դրկեցի թշնամուն իմ գանձի մեծ մասը և, իբրև հպատակ, խոստացա. հարկ տալ խանին. բայց նա այդ ամենը առ ոչինչ դրեց:

ՉԱՔԱՐԵ . Այդպես արավ Չոլան: Բայց Բուրա-Նոլինը, որ ըստ երևույթին, ավելի իրավունքներ է վայելում, քան ծերուկ հորեղբայրը, խոստացավ ազատել ժողովուրդը սրածությունից և թողնել քեզ ազատ քո իշխանության մեջ . . .

ՉԱԼԱԼ . Բայց դրա համար խնդրում է իմ դուստրը իբրև փրկանք:

ՉԱՔԱՐԵ . Այո՛:

ՉԱԼԱԼ . Օ՛, և ի՛նչ քիչ բան է խնդրում: Եվ Հասան-Չալալը պիտի ստորացնեն իրեն ա՛յն աստիճան, որ յուր իսկ ձեռով հանձնեն թաթարին յուր հրեշտակ աղջկա՞ն: Ոչ. այդ չի լինի: Ես կամենում էի, արդարև, ձեր բոլորի խորհուրդը լսել, որպեսզի իմանայի, թե քանի՞սը ձեզնից իրավունք են տալիս հորը՝ պաշտպանել դստերը: Այժմ գոհ եմ տեսնելով, որ միայն դո՛ւ ես զլանում ինձ այդ իրավունքը, սիրելի եղբայր: Եվ դու, իհարկե, կատարում ես քո պարտքը: Բայց ես վճռել եմ. ես բաց աչքերով չեմ մատնիլ իմ գառը՝ անգութ գազանին, թող թաթարն յուր սուրը նախ այս կուրծքը խրեն և ապա թե մարմնիս վրա կոխելով՝ իմ գանձն հափշտակեն:

ՆԵՐՍԵՋ . Մենք նրա սուրը կփշրենք յուր իսկ գլխի վրա:

ՍՄԲԱՏ . Ուրեմն վճռված է, կանչենք թշնամու պատգամավորին և հայտնենք նրան մեր պատասխանը:

ՉԱԼԱԼ . Հրամայի՛ր կանչել:

ՍՄԲԱՏ . (գնալով դեպի ձախ դուռը և վարագույրը բանալով) Բարապա՛ն, ներս բեր պատգամավորին:

ՉԱՔԱՐԵ . Քանի դեռ ուշ չէ, նորեն մտածեցեք, ձեր պատասխանը տալուց առաջ թող խոհեմությունն առաջնորդե՛ն ձեզ:

ՉԱԼԱԼ . Խոհեմությունը մինչև այժմ չօգնեց մեզ, եղբայր, գործենք այժմ անխոհեմությամբ. գուցե այդպիսով բախտը ծիծաղի մեզ:

ՏԵՍԻԼ Գ

Առաջիններն և Աբու

ՉԱԼԱԼ . (դառնալով Աբուին) Ի՞նչ է պահանջում ինձանից քո տերը:

ԱԲՈՒ . Քո դուստր Ռուզանը իրեն կնության:

ՄԱՄՔԱՆ . Թող պապանձվի այդ լեզուն...

ՆԵՐՍԵՅ . (ձեռքը դեպի սուրը տանելով) Դժոխքն է խոսում այս:

ՉԱԼԱԼ . Ասա՛ այն բռնավոր գազանին, թե հենց այս րոպեին ես կիջնեմ դաշտը՝ իմ սրովս նրան պատասխանելու, դեռ այնքան թույլ չեն մեր բազուկները, որ չկարողանան տապալել իրենց թշնամուն: Գնա և հայտնիր այս քո տիրոջը:

(Աբուն դուրս է գնում):

ՆԵՐՍԵՅ . (սուրը հանելով) Կեցցե՛ մեծ իշխանը, ահա իմ սուրը պատրաստ է նրան ծառայելու:

ԻՇԽԱՆՆԵՐ . (թուրը միասին վեր կենալով և սրերը հանելով) Կեցցե՛ մեծ իշխանը, ահա՛ և մենք՝ պատրաստ նրա հրամանին:

ՉԱԼԱԼ . Օ՛ն ուրեմն, հառա՛ջ, իշխաններ, հրամայեցեք բանալ բերդի դռները, թող մեր գորքերը հետևին մեզ իսկույն: Եթե պիտի մեռնենք, ապա թող այդ լինի սուրը մեր ձեռին և կովի դաշտի վրա: Անարգ կյանքից ավելի՝ ազատ մահն է գովելի . հառա՛ջ, քաջերս: (Բոլորը պատրաստվում են ելնելու):

ՏԵՍԻԼ Դ

Առաջիններն և Ռուզան

ՌՌԻԶԱՆ . (դուրս գալով աջ դռան վարագույրի ետևից): Կացե՛ք, հայր իմ:

ՉԱԼԱԼ . (ցնցվելով) Աղջիկս . . .

} } (բոլորը միաբերան)

ՆԵՐՍԵՅ . Ռուզա՛ն...

ՉԱԼԱԼ (ցնցվելով) Աղջի՛կս . . .

ՌՌԻԶԱՆ . (բոլորին) Ո՞ր եք դիմում, իշխաններ՛ր:

ՉԱԼԱԼ . Թշնամու դեմ, որդյա՛կս:

ՌՌԻԶԱՆ . Ես չի պիտի թողնեմ:

ՉԱԼԱԼ . Հազար կապյալներ պիտի գոհվին այնտեղ՝ եթե մենք ուշանանք:

ՌՌԻԶԱՆ . (հանդիսավոր) Գիտեմ. բայց նրանց ես պիտի ազատեմ:

ՉԱԼԱԼ . Օ՛հ, աղջիկս . . .

ՆԵՐՍԵՅ . Ռուզա՛ն, ի՞նչ ասացիր:

ՄԱՄՔԱՆ . Ի՞նչ եմ լսում: (Դիմում է դեպի Ռուզանը): Դատրի՛կս, ի՞նչ ես խոսում:

ՌՌԻԶԱՆ . Ի՞նչ, մի՞թե կարծում էիք, թե ձեր խոսվության ու վրդովման պատճառները գաղտնի պիտի մնային ինձնից: Ես բոլորն իմացա: Թեպետ ինձ արգելեցիք ներկա լինել ձեր խորհրդարանում. սակայն ա՛յս հասարակաց աղետի ժամանակ՝ ես չէի կարող ձեր հրամանը ճշտությամբ կատարել: Ես պահվեցա այդ վարագույրի ետև (ցույց է տալիս աջ դռան վարագույրը) և բոլորը լսեցի: Ես գիտեմ թե ո՞վ է այն անձն, որ Համտուն իշխանի սրտում դավաճանություն է հղացել, թե ո՞վ է նա, որ բռնավոր Չոլայի՛ մեր երկիրը

արշավելուն պատճառ է դարձել և որ հազար անմեղ կապյալների կոտորելուն էլ պատճառ պիտի դառնա... այդ թշվառն ես եմ. ես ինքս էլ, ուրեմն, իրբև հանցավոր, պատիժը կկրեմ:

ՉԱԼԱԼ. Աղջի՛կս, ի՛նչ ես կամենում անել:

ՌՌՒԶԱՆ. Ես պարզ խոսեցի, տիրեցյալ հայր. ես պիտի գոհվիմ. ինձ պիտի դրկեք թշնամու բանակն և հանձնեք բռնավորին, որովհետև քո իշխանության և ժողովրդի բախտն այդ անձնագոհությունից է կախված: Իսկ ես այնքան թուլասիրտ չեմ, որ իմ հայրենիքին այսպիսի մի գոհ բերելու համար վայրկյան անգամ տատանիմ: Ես վճռել եմ:

ՉԱԼԱԼ. Երբեք, ես այդ չեմ անիլ:

ՌՌՒԶԱՆ. Բայց, հայր իմ, եթե դու չանես, ես պարտավոր եմ անել և դրա համար արդեն քո հրամանն ունիմ: Քանի դեռ փոքր էի, ուսուցանում էիր ինձ՝ սիրել հայրենիքը իմ անձից ավելի, և նրա բարօրության համար գոհել ամենը, ինչ որ ունիմ թանկագին: Արդ, հասել է ժամը քո պատվերը կատարելու . մի՞թե դու այժմ հակառակը պիտի խրատես . . .

ՄԱՄՔԱՆ. Ա՛հ, բավական է, Ռուզա՛ն, մի՛ խոսիր, ես գնորվում եմ . . .

ՌՌՒԶԱՆ. Քո մի հատիկ դատեր համար ես ցավում, մայր իմ, այնպես չէ՞... Հապա ի՞նչ անեն ա՛յն հարյուրավոր մայրերը, որոնց որդիները մի քանի ժամից պիտի գոհվին անգութ դահիճների սրին: Ի՞նչ պիտի անեն այն հարյուրավոր հարսունք, որոնք մի ժամից պիտի այրիանան: Ո՞վ պիտի խնամե և մխիթարե այն հազարավոր մանուկներին, որոնք մի օրում պիտի որբանան . . . Մի՞թե արդարություն է, որ այսքան հոգիները քո դատե՞րը գոհվին: Ավելի լավ չէ՞, որ դրանց բոլորին ազատելու համար գոհվիմ միայն ես: Եվ մի՞թե դո՛ւք, որ ազգի տերն եք ու պաշտպանը, պիտի զլանա՞ք նրան այդ կարևոր շնորհը:

ՉԱԼԱԼ. (ձեռքով ճակատը բռնելով) Աստվա՛ծ իմ, աստվա՛ծ իմ, ինձ դրել ես երկու սրի մեջ՝ մեկը մյուսից սայրասուր: (Ընկնում է աթոռի վրա և գլուխը առնում ձեռների մեջ):

ՌՌՒԶԱՆ. Ուրեմն վճռված է. դուք սիրտ չունի՞ք ինձ հրամայելու. ես ինքս կերթամ. թող պատգամավորը ինձանից առաջ չհասնե յուր տիրոջ մոտ:

(Կամենում է դուրս գնալ):

ՄԱՄՔԱՆ. (մոտենալով և Ռուզանի թևն առնելով) Ռուզան, դատրիկս:

ՌՌԻԶԱՆ. (քնքշաբար մորը հեռացնելով) Ա՛հ, մայր իմ, մի՛ խանգարի՛ր ինձ, աղաչում եմ...

ՄԱՄՔԱՆ. (ավելի մոտենալով և գրկելով Ռուզանին) Ոչ, Ռուզան, ոչ, քեզ չպիտի թողնեն, քեզ այսպես պիտի գրկեն, իմ կուրծքը քեզ համար պատնեշ պիտի շինեն . թող թափվին ինձ վրա բռնավորի դահիճներ . թող նրանք առաջ ինձ մաս- մաս կտրտեն և ապա թե քեզ իմ գրկից խլեն: Ես բաց աչքերով չի պիտի տեսնեն քեզ գերի՝ անհավատ բռնավորի ձեռքում, քե՛զ, Ռուզա՛ն, որին վարդի պես պահել, վարդի պես մեծացրել եմ. դու պիտի խնայես մորդ, որի աչքերի լույսն ես, Ռուզան...

ՌՌԻԶԱՆ. Ա՛հ, մայր իմ, մայր իմ... դու մորմոքում ես իմ սիրտը, դու թուլացնում ես իմ արիությունը...

ՄԱՄՔԱՆ. (աղաչավոր ձայնով դեպի իշխանները) Իշխաններ, դուք կանգնել եք անգործ, մի՞թե չեք զգում մեր թշվառության ծանրությունը, փութացեք, գործեցեք՝ ինչ որ կարող եք...

ԻՇԽԱՆՆԵՐ. (առաջ շարժվելով) Մենք սպասում ենք մեծ իշխանի հրամանին:

ՌՌԻԶԱՆ. (հրամայաբար) Թող ոչ ոք ձեզանից առաջ չշարժվի:

ՄԱՄՔԱՆ. (հուսահատ ձայնով) Ռուզա՛ն... աղջի՛կս... (թուլացած նստում է աթոռին):

ՆԵՐՍԵՋ. (առաջ գալով) Ռուզա՛ն, ես մինչև այժմ լռեցի, որովհետև չի պիտի կարենայի ազդել քեզ վրա ավելի, քան կարող էին ազդել մի հոր վշտահար դենքը և մի թշվառ մոր աղաչավոր լեզուն: Բայց որովհետև դու անդրդվելի ես մնում այդ հսկա ուժերի առաջ, ուրեմն ես այլևս չի պիտի աշխատեն քո սիրտը շարժելու: Ես չի պիտի խոսեն մեր բարեկամության վրա, մեր ջերմ և անգուգական սիրո վրա, որին ուխտել ենք հավատարիմ մնալ մինչև ի մահ, այլ միայն պիտի աղաչեն, որ մի փոքր համբերես: Ես այս բոլորին իմ քաջերով կթոշեն դեպի այն հանդիսավայրն, ուր հազար կապյալներն են . ես կջնջեմ այդ գոհերի դահիճների խումբը, ես կազատեմ նրանք...

ՌՌԻԶԱՆ . (ընդհատելով) Իսկ դրան հետևող կրկնապատիկ թշվառությունը, իսկ թշնամու ահագին բանա՞կը:

ՆԵՐՍԵՅ . Ես դրանց դեմ ոտքի կհանեմ բոլոր Արցախը . գեղացիների բերրով միայն կշնչեմ այն բանակն, որ դու ահագին ես անվանում: Չանցած մի քանի օր, և Ջուլայի գորքերը անհետացած կլինեն մեր սահմաններից:

ՌՌԻԶԱՆ . Դու այդ չես կարող անել, սիրելի Ներսեհ:

ՆԵՐՍԵՅ.. Եթե դժոխքի կատաղիներն անգամ գինվեն իմ դեմ, ես չի պիտի հաղթահարվիմ: Այս կուրծքի մեջ, ուր բաբախում է մի սիրտ քեզ սիրելու համար, սնանում է և մի առյուծ՝ քեզ պաշտպանելու համար: Քանի դեռ շնչում եմ, քանի դեռ արյուն է վազում իմ երակներում, և քանի այս բազուկը կորովի է, ես թույլ չեմ տալ, որ բռնավորի պիղծ ձեռքերը մոտենան քեզ: Բայց երբ ես անկարող կլինեմ քո անիրավ ճակատագիրը շնչելու, երբ ես իմ քաջերով կընկնեմ պատերազմի դաշտում, այն ժամանակ, Ռուզան, ազգի փրկության սեղանի վրա դու կհանես քո ողջակեզը: Ուրեմն դեռ այժմ մենք կերթանք գործելու: (Շարժվում է դեպի առաջ):

ՌՌԻԶԱՆ . (հրամայաբար) Ներսեհ՛ի: (Ներսեհը կանգ է առնում, Ռուզանը շարունակում է մեղմով): Ներսեհ, իմ հոգվո անգին հատոր, գիտես, որ քեզ սիրում եմ. սիրում եմ իմ բոլոր հոգվով, իմ սրտի բոլոր կարողությամբ: Մինչև այսօր դու էիր իմ մտածմունքը, դու էիր իմ հրճվանքը, դու էիր իմ սիրո և հիացման առարկան... օ՛, հիշում եմ ինչպե՛ս մեր անուշ գրույցների և զբոսանաց ժամերում՝ ինձ թվում էր, թե աշխարհն էլ չունի վշտեր, թե ցավերն ու չարիքները վերացել են երկրից: Ինչպե՛ս ես քեզնով հպարտանում էի և քո ապագա կենսակցությունն ինձ հետ՝ համարում բախտի մեծագույն մի շնորհ. զի հավատում էի՝ թե այդ միությանբ մեզ համար պիտի բացվի երջանկության այն աղբյու՛րն, որից հավասարապես պիտի օգտվենք թե՛ մենք, թե՛ մեր հարազատները և թե ժողովուրդը... Բայց ահա՛ աստված տնօրինեց այլ կերպ: Նա փակեց մեր առաջ երանության դուռը և բացավ փորձության մի փշալից ճանապարհ, որով պիտի անցնենք: Անցնենք, ուրեմն, առանց դժգոհության, զի ոչ ոք կարող է աստծո խորհուրդները քննել կամ գուշակել թե՛ այս ամենը չի իսկապես բարիք, որ նա դրկել է մեզ վշտերի կերպարանքով... Խոնարհե՛նք նրա սուրբ կամքի առաջ և մեզ վիճակված դառն բաժակը քամենք կամակար: Իրա՛վ, սա մեր սրտին կբերե տանջանք, բայց և ժողովրդին կտա փրկություն: Ուրեմն և դու, սիրեցյալդ իմ, քաջացիր և կրիր քո բաժին գրկանքն և հենց այդ գրկանքում քո վարձը որոնիր, զի մեզնից ոչ ոք ունի իրավունք՝ Ժողովրդի ազատությունն յուր բախտին գոհելու:

ՆԵՐՍԵՅ. Ես բախտ չեմ որոնում, ով աննման կույս, բայց իբրև հայ զինվոր՝
պարտավոր եմ հայ կնոջ մեջ՝ հայ անվան պատիվը պաշտպանել:

ՌՌԻԶԱՆ. Այդ պարտքը ես կվճարեմ . զի իմ վճիռն անդարձ է, ինչպես գոհի
վերջին շունչը, որ նա ավանդում է մահու թագավորությանը... Ուրեմն կացեք
բարյավ և մ'ի խանգարեք ինձ (պատրասավում է դուրս գնալու):

ՉԱԼԱԼ . Աղջիկս . . .

ՄԱՄՔԱՆ. Ռուզան...

ՍՄԲԱՏ. (առաջանալով) Իշխանուհի, դու կապտում ես մեր սրբազան
հրավունքն, արգելելով մեզ կատարել մեր պարտքը . մի՛ թույլ տար, աղաչում եմ,
որ զինվորի սուրը կարմրի ամոթից:

ՌՌԻԶԱՆ. Ժամանակն անցնում է, իշխաններ, մի խանգարեք ինձ: Չինվորի
պատվասիրությունը ստիպում է ձեզ կռվել . զիտեմ, բայց դա կլինի մի չարիք, որ
դուք կգործեք, և որին կհետևե ավելի մեծ թշվառություն: Չեր ունեցած ուժին ես
ծանոթ եմ քաջապես: Չաքարե հորեղբայրս ամեն ինչ խոսեց, ես ամեն ինչ լսեցի:
Դուք չպիտի կարենաք դիմադրել թշնամուն, ուրեմն և հուսահատ փորձի մի՛
դիմեք: Ես չեմ 'կամենում, որ իմ պատճառով գոհերի թիվն ստվարանա. թողեք
ինձ... (Հեռանում է դեպի դուռը):

ՄԱՄՔԱՆ. (Ճշալով) Ռուզա՛ն...

ՉԱԼԱԼ. (բարկությանբ) Կա՛ց Ռուզան, հրամայում է հայրդ:

ՌՌԻԶԱՆ. (արտասավալից ձայնով) Բայց կանչում են կապյալները...

ՆԵՐՍԵՅ. (առաջն առնելով) Ես դեռ մեռած չեմ, Ռուզա՛ն:

ՌՌԻԶԱՆ. (կանգնելով դռան առաջ, դեմքը դեպի բեմը ձեռքը հրամայաբար
դեպի Ներսեհը պարզելով) Մի քայլ անգամ չհամարձակվես փոխել...
(Պատկեր):

Վարագույր

ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՏԿԵՐ

Ամրոցի մատուռի սյունագարդ գավիթը, որի վրա բացվում է մատուռի դուռը:

ՏԵՍԻՆ Ա

Պապար և Թենի

ՊԱՊԱՔ. Ռուզանն իմաստուն որոշումն էր արել երկիրը թշնամուց ազատելու համար. բայց հայրն արգելեց նրան այդ որոշումն իրագործելու:

ԹԵՆԻ. Այդ ես իմացա և չեմ մեղադրում իշխանին . ոչ մի ծնող չի հրժարիլ յուր սիրած աղջիկը մատնել թշնամուն:

ՊԱՊԱՔ. Բայց միևնույն է, թշնամին վերջ ի վերջո կտիրանա նրան:

ԹԵՆԻ. Կտիրանա՞: Ինչպե՞ս:

ՊԱՊԱՔ. Իշխաններն արդեն ելնում են Ջուլայի դեմ. այդ կնշանակե՛ թե նրանք գնում են ուղղակի մահվան առաջ, վասն զի թշնամին բազմաթիվ է և մեր հինգ հարյուրին կջարդե մի ժամում: Այնուհետև նա բերդը ամեն կողմից կպաշարե և կտոնե անաշխատ: Այստեղ գտնվողներին, իհարկե, սուր կքաշե, իսկ Ռուզանին կտանե յուր հետ:

ԹԵՆԻ. Դու սարսափեցնում ես ինձ, իշխան:

ՊԱՊԱՔ. Այո՛, ա՛յդ կլինի մեր ճակատագիրը, ամենքին կկոտորեն:

ԹԵՆԻ. Ամենքի՞ն, և նույնիսկ կանա՞նց:

ՊԱՊԱՔ. Կանանցից երիտասարդներին գուցե գերի տանեն, բայց պառավներին մյուս աշխարհը կուղարկեն:

ԹԵՆԻ. (սարսափահար) Ի՞նչ անենք, ուրեմն, իշխան, փրկության մի ճանապարհ չորոնե՞նք:

ՊԱՊԱՔ. Փրկության միակ ճանապարհը կլինի այն, որ գտնվի մեկը, որ հորդորն Ռուզանին յուր որոշումն իրագործելու:

ԹԵՆԻ. Ի՞նչ հարկավոր է հորդորել, քանի որ նա ինքը պատրաստ է գոհվելու. բանն այն է, որ նրան արգելում են:

ՊԱՊԱՔ. Նա կարող է փախչել:

ԹԵՆԻ. Բայց բերդի դռները փակված են ամուր, իսկ ամեն ելքի մոտ դրված են պահապաններ:

ՊԱՊԱՔ. Այս մատուռի ավանդատունն ունի մի պատուհան, որ նայում է դեպի

կաղնիների անտա՛որ: Այդ պատուհանից հեշտությամբ կարելի է իջնել:

ԹԵՆԻ. (մտածելով) Այդտեղ, արդարև, կա այդպիսի մի ելք:

ՊԱՊԱՔ. Հայտնի՛ր այս մասին օրիորդին:

ԹԵՆԻ. Հայտնե՞մ...

ՊԱՊԱՔ. Այո՛, անպատճա՛ռ. և քանի շուտ՝ այնքան լավ:

ԹԵՆԻ. (տարակուսելով) Բայց...

ՊԱՊԱՔ. Չպետք է տարակուսել և ոչ էլ ուշացնել: Մի փոքր ժամանակից Ռուզանը կգա այստեղ, որովհետև հայրը՝ արգելելով նրան յուր որոշումն իրագործել, իրավունք տրվավ միայն իջնել այս մատուռը և աղոթել: Ուրեմն ուր որ է՝ նա կգա. աշխատիր խոսել հետը իսկույն:

ԹԵՆԻ. Բայց, իշխան, այդ ես չեմ կարող անել, լեզուս չի գորիլ...

ՊԱՊԱՔ. (վճռաբար) Խոսի՛ր ասում եմ, ցո՛ւյց տուր ճանապարհը. հակառակ դեպքում մենք ամենքս կորած ենք: Ահա՛ և օրիորդը (ցույց տալով գավթի մի կողմը), գալիս է նաժշտի հետ. աշխատի՛ր առաջ հեռացնել այդ աղջկան, ապա խոսիր հետն առանձին: Ես կերթամ իշխանների մոտ, գուցե կարողանամ համոզել նրանց՝ ուշացնել հարձակումը: (Դուրս է գնում):

ՏԵՄԻԼ Բ

Թենի (միայնակ)

(Նայելով դեպի Ռուզանի կողմը) Խեղճ աղջիկ. գալիս է աղոթելու... որքա՛ն վշտահար է... Բայց ի՞նչ անեմ, խոսե՞մ արդյոք. ցո՛ւյց տամ փախստյան ճանապարհը... Սա, արդարև, կլինի մի բարիք բոլոր երկրի համար... Բայց եթե հանկարծ իմանա՞ն... Ո՛հ, սիրտս ճնլվում է. չգիտեմ ի՞նչ անեմ, խղճում եմ այս հրեշտակին... Բայց Պապաքն ասաց՝ թե մեզ բոլորիս կկոտորեն... այդ հո ավելի սարսափելի է...

ՏԵՄԻԼ Գ

Նույն, Ռուզան և Շանույշ

ԹԵՆԻ. (աստաջանալով դեպի Ռուզանը) Իմ բարի գավակս..

ՌՈՒԶԱՆ Դու այստե՞ղ ես, մայր Թենի, չէի կասկածում . անշուշտ աղոթում էիր խեղճ կապյալների համար:

ԹԵՆԻ. Այո՛, գավակս:

ՌՈՒԶԱՆ. (Շանույշին) Շանույշ, դու գնա՛. ես կաղոթեմ և կվերադառնամ Թենիի հետ:

ՇԱՆՈՒՅՇ. Թող աստված լսե քո աղոթքը, իմ բարի տիրուհի: (Հեռանում է) :

ՏԵՄԻԼ Գ

ԹԵՆԻ և ՌՈՒԶԱՆ

ՌՈՒԶԱՆ. (հուզված) Թենի, մա՛յր Թենի, այս ի՛նչ վիշտ հասավ մեզ... ամեն բան ինացար, այնպես չէ՞...

ԹԵՆԻ. Այո՛ գավակս...

ՌՈՒԶԱՆ. Այժմ ասա՛, ի՞նչ անեն, ո՞ր դիմեն իմ դժբախտ գլուխը ողբալու համար:

ԹԵՆԻ. Հանգստացիր, որդյակս, աստված ողորմած է. նա չի զլանալ մեզ յուր օգնությունը:

ՌՈՒԶԱՆ. Հանգստանա՞ն... օ՛, մի ասիր այդ, Թենի, ինչպե՞ս կարող եմ ես հանգստանալ, քանի որ գիտեմ, թե մի քանի ժամից մահն իմ պատճառով յուր ահռելի շնչով պիտի մոտենա հազար անմեղների, քանի որ գիտեմ, թե մի քանի ժամից բյուր հայի բերան անեծք պիտի կարդա իմ անվան... Օ՛, ինչո՞ւ մայրս ինձ ծնեց. ինչո՞ւ ինձ կյանք տվող վայրկյանը՝ չեղավ ինձ մահաբեր... իսկ այժմ ինչո՞ւ արգելեցին ինձ. ինչո՞ւ թույլ չավին այս թշվառությունը բառնալու... Մի՞թե ես

կկամենայի մատնել ինձ գազանին, եթե շինանայի, թե իմ հայրն անգոր է՝ յուր երկիրը փրկելու:

ԹԵՆԻ. Միրելի գավակս, դու, արդարև, կամեցար բարի գործ կատարել, քո գոհն, անշուշտ, հաճելի կլինեն աստծուն. բայց ի՞նչ արած, ծնողների սիրտն էլ քարից չէ տաշած, նրանք չէին կարող թույլ տալ քեզ՝ այդ անել:

ՌՌԻԶԱՆ. Իսկ դու, մայր Թենի, չէ՞ որ այս գոհը կարևոր ես համարում:

ԹԵՆԻ. Անշուշտ, որդյակս, լավագույն է, որ մարդ ինքը միայն մեռնի, քան յուր պատճառով հազարավորներ:

ՌՌԻԶԱՆ. (փարվելով Թենիին) Օհ, շնորհակալ եմ, մայր Թենի. ուրեմն դու ինձ կօգնես այս սուրբ գործի մեջ, այնպես չէ՞:

ԹԵՆԻ. Կօգնե՞մ... ինչո՞վ, աղջի՛կս:

ՌՌԻԶԱՆ. Տույց կտաս ինձ մի փախստյան ճանապարհ...

ԹԵՆԻ (ինքն իրեն) Անշուշտ աստված է կամենում, որ այս աղջիկը գոհվի:

(Ռուզանին) Փախստյան ճանապարհ... ի՞նչ ես խոսում, գավակս, մի՞թե կարող եմ:

ՌՌԻԶԱՆ. Աղաչում եմ Թենի, ի սեր աստծո, ի սեր այն խաչին, որի վրա Փրկիչը բարձրացավ. խոսի՛ր, ցույց տուր ինձ մի ելք. դու ավելի տեղյակ ես ամբողջ անցքերին. իմ սիրտը հուզված, ուղեղը շփոթված է. ես ոչ մի ելք չգիտեմ...

ԹԵՆԻ. Աղջիկս, դու ինձ երդվեցրիր զարհուրելի երդումով, պիտի կատարես խնդիրդ...

ՌՌԻԶԱՆ. Պիտի կատարե՛ս. բարի. ուրեմն խոսի՛ր, ասա՛, ո՞րտեղից կարող եմ ես ելնել:

ԹԵՆԻ. Այս մատուռի ավանդատունը ունի մի պատուհան, որ հանում է դեպի կաղնիների անտառը: Իսկ այդտեղից մի կաժան իջնում է ուղղակի թշնամու բանակը...

ՌՌԻԶԱՆ. (ուրախացած) Ա՛հ, հիշում եմ, իրավ որ այդտեղ կա մի ցածուն պատուհան: Շնորհակալ եմ, մայր Թենի, անհուն շնորհակալ: Դու ուրեմն ճանապարհը բացիր ինձ համար և իմ հոր ժողովուրդն ազատված է քո շնորհիվ... Օրհնյալ է աստված, որ ողորմեց մեզ յուր անհուն ողորմությամբ: Բայց քեզնից, մայր Թենի, ունեմ դարձյալ մի խնդիր:

ԹԵՆԻ. Դարձյալ մի խնդի՞ր:

ՌՌԻԶԱՆ. Ամենավերջինը...

ԹԵՆԻ. Ի՞նչ, սիրելի՛ս...

ՌՌԻԶԱՆ. Տուր ինձ քո ա՛յն մատանին, որի մեջ ասում էիր, թե թույն կա պահված:

ԹԵՆԻ . (նայելով մատի վրա մատանուն) Այս մատանի՞ն, բայց ինչո՞ւ է պետք:

ՌՌԻԶԱՆ . Տո՛ւր ինձ, աղաչում եմ, դա կարող է ինձ փրկել:

ԹԵՆԻ . Փրկե՞լ, ինչի՞ց:

ՌՌԻԶԱՆ . Դժոխքից, գեհենի կրակներից:

ԹԵՆԻ . Չեմ հասկանում խոսքերդ:

ՌՌԻԶԱՆ . Օ', շո՛ւտ, ժամանակն անցնում է:

ԹԵՆԻ . (անզգայաբար հանելով մատանին և տալով Ռուզանին) Ահա՛, բայց ասա՛, ինչի՞ համար ես ստանում այն:

ՌՌԻԶԱՆ . (արագ քրքրելով մատանու պսակը) Ասում էիր, որ այստեղ, այս գոհարի տակն է պահված, այնպես չէ՞:

ԹԵՆԻ . Այո այդտեղ կա գորեղ մահաթույն, բայց ինչո՞ւ է պետք այն:

ՌՌԻԶԱՆ . (պահելով մատանին) Ա՛հ, շնորհակալ եմ քեզանից, մայր Թենի:

Երբ իմ գոհաբերության գնով փրկված կլինի այս երկիրը, ա՛յն ժամանակ ես կօգտվիմ քո այս նվերից՝ անհավատ գազանին չմատնվելու համար . . . այժմ մնաս բարով: (Շտապով մտնում է մատուղը և դուրը ետ դնում):

ԹԵՆԻ . Բայց դու.. իշխանուհի.. .

ՏԵՍԻԼ Ե

Թենի (Միայնակ)

Չլսեց, ասոված ին... (Շվարած): Ի՞նչ արի ես, արդյոք չսխալվեցա՞մ, արդյոք նա չշփոթեցրե՞ց ինձ... Մի՞թե ցույց պիտի տայի ճանապարհը . . . բայց Պապարն ասաց, թե մեր բոլորի փրկությունը կախված է նրա գոհաբերությունից: Այո՛, այդպես է. բայց մատանի՛ն . մի՞թե պետք է տայի նրան: Արդյոք դրանով մի ոճիր

չգործեցի... (Մտածում է) Կարծեմ՝ ոչ. ընդհակառակն . . . եթե Ռուզանը գոհում է իրեն՝ մեզ ազատելու համար, ապա ես էլ ազատում եմ նրա արդար հոգին: Թող ուրեմն իմ խիղճը չտանջե ինձ իգուր...

Վարագույր